

християни ще се постигне, само ако се даде на последните правото да носят сабя. Историята на държавното и обществено преустройство не познава такова своеобразно средство. Напротив, през разните епохи самите военни преобразования са били последица на дълбоки промени в устоите на живота. Ето защо, с тая военна реформа равенство в Турция не се постигнало. Тая не почивала на здрава основа, поради което историческата необходимост неминуемо трябвало да я захвърли в архивата си, като нецелесобразна.

И наистина, общата почва, на която израсло пробуждането на западноевропейските народи под олеката на феодализма и католицизма и балканските под турското владичество, била търговско-промишленото развитие на тия народи и появата в тях на търговско занаятчийско съсловие. Последното в Турция се състояло главно от Българи. През XIX век селените и гражданите на българския народ взели в ръцете си производството на турската империя, те завладели нейния вътрешен и дори външен пазар. Едните произвеждали суровите произведения, а другите ги обработвали и продавали. Тая стопанска промена именно неминуемо трябвало да заведе българското еснафство и селените към борба за духовна и политическа свобода, както много по-рано в западна Европа третото съсловие, за да си обезпечи свобода на търговия и духовно развитие, се борело със своите врагове, представителите на феодализма и католицизма.

Срещу новото българско общество — търговско-еснафското съсловие — турците немали свое. Оттука произтичат и нееднаквите идеали, оттука произтича и културната разлика между мюсюлмани и християни. През XIX век турската държава прилича на една двуконна колесница, конете на която немаат равни сили и постоянно се ритат. Такава колесница в пътя на напредъка не може да стигне далеко, тя неминуемо ще се строши. Следователно, предположението на Суходолска, че военната реформа на бащи ѝ, ако се приложила дръзко и смело, щела да има големо значение за бъдещето на Турция, ми се вижда неоправдано от историческите условия на последната в XIX век. Обуренелата в политическо и социално отношение империя, чрез тая реформа могла само да продължи агонията си, но не и да се издигне до степента на една мощна сила, каквато тя била през XVI и XVII векове.

Самата военна реформа на Саджк паша е собствено съчетание на един средновековен с един елемент на най-новото време. Средновековният елемент в нея се състои в привличането на служба християни, а новия, че вместо привилегии, последните трябвало да получат гражданско и полити-